

Թէ ինչպէս կ'ա՛ն որ յայտնապէս չաճճանէ
բառն է, կրնայ նաեւ. « փշրած, ալիւր եղած »,
նշանակել, Լակարտին յառաջ բերած հետեւեալ
հատուածէն կը տեսնուի: « Եղն իսկ հին ժամա-
նակներէն վկայութիւններ ունինք թէ « Լեռ-
նային բնակիչք առ ի պահեստութենէ ցորենոյ,
զկասկէ կ'եփեն եւ կ'ուտեն, եւ նաեւ ալիւր
զարձնելով հաց կ'եփեն », Բայց թէ առ մեզ
ալ սոյն պաշտօնն ունէր կ'ա՛նը՝ շնորք կրնար հաս-
տատել. վասն զի մեզի փոխանցուած է սոյն բա-
ռը պարսից کَشك բառէն. թէեւ կրնայ նաեւ
ուղղակի չաճճանէ բառէն առնուած ըլլալ, վասն
զի կը պարզապէս նախորդ սի ազդեցութեամբը
ժողովրդեան բերանը յառաջ եկած նմանօրէն-
է շէ: Բայց այսմ չաճճանէ բառն կրկին անուա-
նակուած թիւն ունի առ մեզ, զոր հեղինակն իսկ
գիտէ, եւ երկուքին ալ հետեւեալ պատճառը
կու տայ. « Ըրած քննութիւններէս յայտնապէս
տեսայ, որ կ'ա՛ն հին բառ է, վասն զի նոր պարս-
կերէնէն աքնուած ընտանեցած նորագոյն բառ
մըն ալ կայ շափահէ, շաղգանակ կամ շաղգա-
նակ նշանակութեամբ ... որ յայտնի է թէ Պարս-
սից دانه բառն է, այսինքն « արքունի միրգ »: »

Ընդհանրապէս խօսելով այս բառերուն
մեկնութիւններն յաջող են, բայց կը մնայ դեռ
յիշ բառն, որուն ծագման նկատմամբ կրնայ շատ
խնդիր յուզուիլ: Մտուզիլ զարմանալի երեւոյթ
կ'ընծայէ լեզուագիտաց՝ յիշ բառը՝ ոչ թէ միայն
հնդեւրոպական լեզուաց մէջ կը յիշուի (տես
ստերկեն zeti, փոսթերեն zeti, Zeitschrift der
deutschen Morgen. Gesellschaft, Հատոր 42,
էջ 416.) այլ նաեւ սեմական (տես երբ. ԴՂ,
եւ արաբ. عتي) եւ քամեան լեզուաց մէջ ալ
(Համեմատ եգիպտ. عتي) կը գտնուի: Հարկաւ
հոս տարակոյտ կը ծագի թէ մի գուցէ փոխ առ-
նուած բառ մը ըլլայ, զոր Լակարտ ցուցնելով
կը ջնայ: Հաւանական է որ Պաղեստինէն տա-
րածուած ըլլայ միւս կողմըն. սակայն Լակարտ՝
« Եգիպտացիք, կ'ըսէ, կրկնեան գետոց գետա-
խառնուելէն առին յիշ բառը, իսկ քանանացիք՝
տաճարի վրայէն », եւ այսպէս այն եղբակցու-
թեան կը հասնի թէ՛ յիշ փոքր Ափոյ՝ երանեան
լեզու խօսող գաւառի մը ծնունդ ըլլայ: Բայց
մեր յիշն սկզբնական (original) շեջլաւուն՝ զոր
Լակարտ հաստատուի կը ջնայ, այնչափ հակա-
ռակ կէտեր կան, որ դիւրաւ չի կրնար հաս-
տատուիլ: Դաս յայտնի է թէ յիշն մէջ է հա-

մատուութիւն է այ կամ էյի, որով կ'ընէ յայն,
կամ ըստ արեւելեան ընթերցուածոյն՝ յիշն. Յն
յայտնապէս կը ներկայացնէ սեմական յ = զն,
այնպէս որ ի սեմականէ փոխ առեալ բառերէն
շատերուն մէջ յ ներկայացուցիւ է յի, ասոր. Դի-
յսպէս ինչոր, ասոր. Իօրա = խաղալ, խառ-
նարուր, ասոր. Իօրա = խաղարուր, յանդիսա-
րիթ եւ այլն: Ենիկ հնդեւրոպական հայ բառե-
րու մէջ յ կը համեմատի ուրիշ լեզուաց չին.
այս ծանօթ կանոնին զօրութեամբը Լակարտ
կ'ուզէ յիշն յունարէն չաճը բառին հետ համե-
մատել, բայց չաճը քաշ, Ծառնուլ մաշ կը
նշանակէ:

Մանաւանդ գիտենք որ ոչ չաջք եւ ոչ
ալ Պարսիկք երբեք ձիթաստան ունէին: Այս
է նաեւ պատճառն, որ մեր մատնագրաց քով
ցանցառ է յիշն ու յիշնի՝ իբր օտար բառ, որուն
կը փոխանակենք իբր բնիկ ազգային էւր
Հարկ է ուրեմն ըրել թէ մեր յիշն երբ. ԴՂ կամ
արաբ. عتي է: —

Այս է լեզուագէտ Լակարտին « Մանրա-
լուր »-ը. բայց շատ բազմակողմանի են իւր հայ-
եացներն, այնպէս որ Լակարտ՝ նոյն իսկ միւս կարճ
յօդուածին մէջ այնպիսի կէտեր ալ կը շօշափէ,
որ մեզի համար մեծապէս կարեւորութիւն ու-
նին. շատերէն մէջն յառաջ բերենք: Ֆրիտրիխ
Միլլերին՝ Հայոց նշանագրաց նկատմամբ ունե-
ցած տարապայման կարծիքն, թէ « հայերէն
նշանագրերն սեմականէ սկիզբ առած ըլլան », —
զոր նաեւ մեր ազգայիններէն ոմանք ալ
հաստատել կը ջնան, — « այսպիսի կարծիք մը
պաշտպանելը պարզապէս ծիծաղելի է, կ'ըսէ
Լակարտ, եւ կարտգհագէնին կարծիքը կը հաս-
տատէ: »

Հ. Գ. Մ.

ՅԵՂԱԳՐԱԿԱՆ

ՄԱՐԿԱՆ ԿՐԻՆ ԵՒ ՅՈՒՐԶԸ

Վ.

Լաթ ումն զէպ Արդուն ճանապարհոր-
դելու համար երկու հարորդակութեան միջոց կայ,
մին չորսի գետն է, որ իւր գլխաւոր ծառայը կը
ստանայ այս երկու քաղաքներու մէջեւին, իսկ միւսն
արքունի ճանապարհն է Բաթ ումն մինչեւ Արտա-
հան: չորսին, որ կը բռնէ Բայրութի մերձակայ տա-

¹ Հայկական բառաքննութեան հեղինակն՝ Նորայր
արքեպ 1880 թ. մտադրութիւն ըրած է այս կէտին վրայ,
չգիտէ՞ բառն իբր հայ բառաքի գործաց գիտը նշանա-
կելով (էջ 121):

² Մի եւ նոյն օրինակներն Լակարտ ալ յառաջ կը
բերէ, բայց կարծես ըստն տկարացնելու համար. « Lat-
menische Studien »-ի մէջ կ'ուզէ հաստատել թէ ինչ-
բառը Ասորիք փոխ առած ըլլած ի Հայոց (?), բառի ասո-
րական կերպարանքն եւ մեզ կենդանի ենք:

տառակի մի մէջէն, ամենամօտ ճանապարհն է Ար-
գունիէն դէպ ի Բաթում, մանաւանդ գարնան
ժամանակ, երբ դեղոր լեռներէն առատօրէն հոսող
հեղեղներէն եւ իւր բազմաթիւ վտանգներէն ընդու-
նած ջրերով մեծոցած անօրինակ օրրոյթացութիւն
կը ստանայ: 100 ուսուսան մղն (105 քրիստոս)
անջրգոր նա կը սահի կ'անցնի 5—3 ժամու մէջ,
իսկ երբ հարկ լինի դէպ ի վեր, յԱզգուն բար-
ձրանալ, ճորտիկ նաւակը հասնէր ուղղութեան
գոթուարակը գիմարը, եւ 5—10 սորուն մէջ հաղի-
կը կորէ այն տարածութիւնը: Իսկ ջրերու նուազած
ժամանակ դէպ ի վար 6—8 ժամ եւ դէպ ի վեր 3
օրուան միջոցին մէջ կը կտառուի ճանապարհոր-
դութիւնը: Սովորաբար ճանապարհորդները դէպ
Արգունի յաճաքային ճանապարհով կ'երթան, որ
1 1/2 օրուան խնդիր է: Բայց եւ նոյն անապարելու
հարկաւորութիւն չունեն, երկրորդ հետաքրքրա-
կան կը համարէի ճորտիկ նաւակով ճանապարհոր-
դելն, եւ երբորք՝ չէի ուզէր արեւու կիօղջ ճառա-
գայթեկներու առկ ձիւմարել օրն ի օրն, մա-
նաւանդ որ ընկերներս ալ միմայն նոյն կործիւն
կը յայտնէին, ուստի ընտրեցի ջուրն ու նաւակը,
քան ցամաքն ու ձիւն:

Բ.

188* Յուլիո 20ին կառք նստայ Բաթումէն
մինչեւ Կոստան—քիթէ երթալու համար, որ կը գրո-
տուէր մեր նաւակը: Ինձ ուղեկից ունէի իմ բարե-
կամ մի երկտասարդն եւ իւր կինը: Առաւօտեան
ժամը եօթին էր երբ մեր կառքը Բաթումի նորայն
փողոցներուն մէջէն սահելով՝ կը հասնէր քաղաքի
ոսահման, ուր մեզ գիմարեցիցին ուսուսան մաք-
րատան անխուսափելի պահանջներու եւ հրաւիրե-
ցին մտնել մաքրատուն: Բաթում այն ժամանակ
դեռ եւս անարար կը պահէր 1878ի թերթիկի Վե-
հաժողովի որոշումը. նա ազատ նուազանդիստ էր
(port-franc): Եւրոպական եւ առ. հասարակ ու-
սուսական ամէն ապրանք՝ առանց մաքրի վճարման
եւ՝ որ ոչ նուազ կարեւոր է՝ առանց երկայնատեւ
արարողութեան մուտք ունէր հոն համարմակ,
բայց միայն հոն, քաղաքի շէնքանակի մէջ: Այս
պատճառաւ ալ քաղաքը պաշարուած էր մաքրա-
տան ձիւղերով եւ Բաթումի սահմանէն մի քաղ-
անդին, ամէն ճանապարհի վայր իսկոյն կը գիմա-
րէին մաքրատան պահակներու խրոխտ եւ անհա-
մեստ դէմքերն, որոնք պաշտպանուած էին բազմա-
թիւ Կոսակներու (Cosaque) խմբերով: Այն մի ճա-
նապարհորդ իրաւունք ունէր իւր հետ մաքր լվա-
րուած առարկայ տանելու քաղաքի սահմանէն
դուրս: այս պատճառաւ ալ սահմանն անցողիկները
կենդանութիւնն անխնայ խուզարկութեան: Ինձ
հետ միասին քանի մի արքայինոյի ճանապարհորդ-
ներ կային, որոնք մինչեւ անգամ իրենց նոր ֆէե-
րուն համար հարկաբեցան մաքր վճարել, իսկ
տամիկ մի, որ խորամանկութեամբ քանի մի
կանգուն եւրոպական կտաւ, 2 եւտմ եւ 1 քաղա-
քիկ (գլխով մտապրել թափինակ) պահած էր իւր
զգեստներու մայքին մէջ, սահլաւանաւ թէ հնգա-
պատիկ մաքր հասույցանել եւ թէ գորունի ապ-
րանքն ետ թողուլ: Կանանց համար կին ըննիք

սահմանուած էր, նոյնպէս աշտուրէ: Երբ կարգն
ինձ եկաւ եւ քաղի պաշտաւակ, որ միայն զգեստե-
ղէն ու ճանապարհի ուսեւտ ունէի, ուստի սիրտ
մաշեղքներէ յայտ եկի: Մտքստանն պատմութեամբ
երկայնահաստի, ալիքաւն մորուք ծերունի ատու-
ճանաւոր (ЧИНОВНИК) մի էր, որ գրեթե կամ իբր
զննելու համար ստիպուած էր իւր աչքերը դրել
ստարկային կիւղի: Այնէ արժանապաւ նա օր (կյր)
մականուան ընդի ճանապարհորդներու կողմէն, ո-
րոնց համար փոքին ներկայանալը զատաստանի առ-
ջեւ յանդուար երեւալէն շատ աւելի գոժուար եւ
անտանելի էր, այնչափ խիստ եւ զգուցեցից իշա-
նակաւ վարուած էր ճանապարհորդներու հետ այն
պաշտօնեային: Թե՛ որչափ հաւատարմիկ էր նա ուս-
սական Գանձարանին՝ — չգիտեմ, միայն թէ ըն-
կերներս պատմեցին թէ կարճ ժամանակի մէջ
իւր ստացած աննշան առձիկով կարողացրէր ի գե-
ղեցիկ առն մի շինել Բաթում, ուր հոյն ու չինու-
թիւնը շատ սուղ են գնահատուած: Վերջապէս ա-
զատեցանք փոքի ձեռքէն, կառքն սկսաւ օտախ
եւ Բաթումէն անկնելն, ճշդադրոյ մաքրատան սահ-
մանն անցնելէն մէկ ժամ վերջը հասանք Կապան-
դիրի: Ցարածութիւնն ընդ ամենը 9 վարտ էր (9
քրիստոս) փոքր ինչ աւելի:

Կապան—գիրի միափողոց գալու մի է, որ Բա-
թումի արքունի ճանապարհը կը միացնէ ճորտիկ
հետ, եւ չենք դիպել զայն Բաթումի երկրորդ նա-
սահանգիստը համարելով, վրան զի Բաթում եւ
կող բոլոր նաւակներն այս սուղ դաղար կ'առնուն:
Կառքէն վար իջնալուս իմ տաւղին գործն եղաւ
երկարատեւ: Հայեացք մի ուղղել ճորտիկի որ Կա-
պան—գիրիի եզերքը քերելով մանր եւ սակաւաթիւ
կահանքերով եւ կնոջ հանդարտութեամբ կը հո-
սեր դէպ ի միմէ: Դա ոչ միմէ էր, ոչ զորմէլ այտու
ամենայնիւ անկարելի էր կտառելայ անտարբերու-
թեամբ դիտել այն Ցայց դետն, որ այնչափ հայ-
րէին փոխտառականներուն ապատանն է տուած իւր
եղբայր ժայռերուն մէջ:

Ժամը 12ին հաղիւ հաւաքուեցան բոլոր ճա-
նապարհորդներն, եւ եւ հրաժեշտ տալով ինձ ու-
ղեկցով բարեկամիմ՝ նստայ նաւակ: Առաւօտն ան-
գամ երբ զննող աշգրջ նայեցայ մեր նաւակին,
միտքս եկաւ Վեերկայի նախկին Տեղիկներու ծո-
վակուն: Իսկ եթէ նա մորթով պատած լինէր,
անխակաւ կարող էր պնդել թէ եւս նստած եմ
այն լաստի վրայ, որոնցմով մեր էրորդստեան նախ-
նիք իրենց զմառաքը կը կրէին Արեւստան: Այն-
չափ պարզ եւ փռեղան էր նորա շինուածքը: Ե-
րեւակայեցեք երկար ու նեղ, երկու ցուակները
սրածայր նուակ մի, 10 մար երկայնութեամբ, տաշ-
տառեւ, բայց շատ աւելի թեք եւ, դիւրաշար եւ
բարակ քան սաղարը, եւ միակ յարմար ճորտիկ հա-
մար, — մանաւանդ իւր առափայ յատակովը:

Այս մտածութեանց մէջ նաւակը լող ա-
ռաւ եւ մենք ջրի հոսանքը ձեղքելով սկսանք հա-
կառակ ուղղութեամբ վեր բարձրանալ: Այնչէի
ստորոզ ուղղութեամբ մի կողմէլ ճորտիկ նաւակարու-
թեան մասին, ուստի խորին ուշադրութեամբ դի-
տեցի նաւակարական կարգը:

Գլխավոր նաւավար՝ բէիւ՝ (سلي) նստած է նաւակի յետնակողին եւ շար նաւավար խոյրըն (خویرن) շուանն ուսերու վրայ առած նաւակը գետ վերջերէն գեպ է վեր կը ձգէն Զուսնը կապած է նաւակի խոյնէ (خون) քիթին, զոր, ջրի խորութեան վրէժ տեղւոյ ծանծաղութեան համեմատ վերելոյնն ու կը կարծեն: Եթէ ջրի յատակը գետեղբոր լոյժ քարոտ կամ ծանծաղ եւ, այն ժամանակ հեռուէն կը քայնեն նաւակը եւ բէիւ կամ մի ուրիշ ուժեղ նաւավար սիւնաբը ձեռնարկ կ'ընէր նաւակէն ջրի մէջ, եւ սիւնթարի մի ծայրը իւր կործքին դրած եւ միւս ծայրը նաւակի յառաջնակողին, յետոյցած կը զգուշացնէ նաւակը քարոտ եւ վտանգ աւար տեղերէն: Եւ այդպէս կը շարունակեն ծանապարհն ամբողջ ժամերով: Այնպէս բարակ եւ կլոր գերան մի է 3—4 մետր երկայնութեամբ: Որչափ նաւավար նորջնափ գերան կայ նաւակի մէջ է զգուշութիւն, վասն զի կը պատահի երբեմն, որ սիւնթարը կ'իջնէ նաւավարի ձեռքէն եւ եւս կը դառնայ ջրի հասանքով Բաթմա՝, այն ժամանակ է չարիք պէտքը եր ունենալ ուրիշ մի՝ փոխանակելու համար: Ար պատահէր երբեմն ալ, որ այն քարոտ եւ ծանծաղուտ տեղերը շատ ընդարձակ կը լինէին եւ նաւավարներու հեղուէն քաշէին օդուտ չէր անըր, կամ նոյն իսկ շուանը չէր հասներ եւ կամ բէիւը պէտքը եր մինչեւ վիզը ջրի մէջ մտած լինէր, այն ժամանակ քաշողները կը մանկէին այդ քարոտ տեղերէն, որոնց խորութիւնն առ հասարակ ծնկարներէն քիչ վեր է, եւ այն տեղէն կը քաշէին նաւակը դեպ է վեր:

Իսկ բէիւը կամ մի ուրիշ նաւավար կը մնար նաւակի մէջ եւ սիւնթար տեղւոյ դրէին պահանջման համեմատ կը խոր ջրի մէջ, եւ անկողակն կամ ձախկողակն ուժով կ'սկսէր լոյժ յատակի վրայ, նաւակը կը բռնէր դեպ է վեր: Իսկ եր նաւակը կը մանկէր ջրի այնպիսի սապարեղէ վրայ, որ ոչ խիտ հասանք կար, ոչ ծանծաղուտ եւ ոչ քարոտ տեղ, այն տեղ անխաճայ ստարան կը ներկայացնէր նաւակի ընթացքը: Կարա սուր քիթը ձեղքելով ջրի մեզ՝ հասներ, հեղ եւ վազանցով փրփուրներով պատած կոհակներ կը կազմէր իւր շուրջը, իսկ առակի յատակը մերթ հանգարտօրէն կը սահէր խաղաղ մակերեսութի վրայ, եւ մերթ անոր ջրեայ ցանցաւ քարերուն քաղելով ալ ու ձախ կը ստատանէր եւ կ'երթայնէր ճանապարհորդներն իրեն մանուկ յորտքի: Այսպիսի ժամանակներն միակ յարմար էին մասնուժիւններն ամփոփելով՝ աշեքեր դրէի վրայ սեւեռներ, եւ եւս նաւակի շուտ նստակի եղբայրն վրայ թեւս դրած, զլուխ Սուլանոյի տակ պատապարած ուշադրութեամբ կը կարդային մեր հեղինակ Տիկին Տիւսարի (Դիւսար) Սերնայը, սը քաղցրափութ աստեղնագիրն իւր յատակ թուր նուրբ ճիգն է գործ կը զնն սիրտը վերգով զգացողներն իւր վկայանալով եւս դիցաւորապէս վրայ պատկերացնելու: Ար յաղէր Տիկին Տիւսար. իւր դիցաւորներ թարգման կը հանդիսանան իւր գործարարականին (idéel), կը գործեն իւր տեսականին համեմատ, իւր երեւակայութեան

հետեւելով, բայց այնու իսկ կը հեռանան կենաց բուն պատկերէն, իրականութիւնէ . . . Որչափ գեղեցիկ եւ միակերպական է այսու ամենայնիւ լոյժ յարգելի հեղինակի լուրջ տեսութիւններն՝ բնութան կենաց, այր եւ կիւմ մէջ տիրող իրականաց եւ նոյն իսկ խոշոր գաճմանց անհասարարութեան եւ զեղծմանց վրայ, համեմատ դասն զանգառաներով երկու կողմէն ալ: Տիկինը գրիւք շատ սահուն է այնտեղ, որ կանանց իրականաց արբիւրները կը սկսի հեռագոտել թեւեւ ոչ այնպէս հիմնական կերպով, եւ եւս երկար խորհրդածութիւններու մէջ է բնկղմած կանանց ապատութեան (émancipation) խորոյն մտայն, երբ նաւակի ընթացքի շեղումէն զեւ երեւակայութեան աշխարհի ուսմանէն դուրս հաննց: Մեր նաւակը գետին մէջոնէր էր, կ'աշխարհուր վրայ բարձրացած, եւ այնպիսի դիրք էր բռնած, որ զնեղ աւելի եւս տանելու կը սպառնար քան Արգունի: Պատճառն ինձ բացատրելին այսպէս է. նաւավարներն շուանն ուսին քաշելու աստեղ հանգիւրք էին աննայանքի ժայռի: Նաւակը նոյն եղբայր տաննէն անկարելի էր. ուստի բոլորը միասին նաւակ նստելով սիւնթարներու միջովով դիմացի եղբայրն անցնէլ կ'աշխարհէին: Բայց գետին մէջուց հասած աստեղ, ուր նա 100 մետր լայնութիւն ունէր, հասանքն այնպէս ստատիկ էր, որ նաւակը նորա ուղղութիւնն սկսած էր առնուլ: Երկրէր կը սկսէր դառնալ դեպ է վար. վարդեան մի կարծեցի թէ այլ եւս ձար չկայ, ճանապարհորդութիւնս պիտի չայսպէս եւ եւս նաւակիս հետ միասին քանի մի ժամու մէջ պիտի թռչէր Բաթմա: Այս նեղ վարդեանն իսկ մնէր արդէն մասնացած միւս եղբայր, բայց չէր եղբայր: Այս կողմէ ալ այնպիսի անպարկ ժայռ մի էր կանգնած, որ ճարտիկ թալանակի կատարութիւնը կարող չէր զայն իւր տեղէն արտեղծել: Հոսանքն ահագին արագութեամբ կը վազէր դեպ է վար ստիկայի մանջմամբ բախելով այն խորան ու բարձր ժայռի դուրս ցցուած սուր ծայրը. նա զնեղ անողորմ կը մղէր դեպ է ահաւել ապատաժը. մեր եւս նորա մէջ մէկ մետր հեռաւորութիւն հաղիւ եր մնացեր: Դիւրին է երեւակայել մեր արարտի: Միթէ, կը մտածէի, այսպիսի վտանգներ ալ ունի ճարտիւք, եւ Արգունի ժողովուրդը բոլորովին հանդիսաւ արտով իւր կենսալը կը յանձնէ այս գետին: Մտածութիւններս դեռ չէին վերջացած, երբ տեսայ, որ մնէր արդէն ապտած էրից վտանգէն: Եւր նաւավար նետուած էին ջուրն եւ իրենց մարմինը պատուար էին կանգնած ժայռի եւ նաւակի մէջ, միւս կողմէն մի շարքով ալ նաւակի յետնակողման ուժով կապած էր, նորա սահուն արգելելու համար. բայց ամենէն նշանաւոր դիրք էր բռնած մեր նաւակեան, որ իր սիւնթար ապատաժի կողմն ցցած, նաւակի մտնելուց կարգելուր եւ հին սուպեաներու դուռնով թեւեւ իւր յաղմանակով կը պարծէր ջրի եւ քարի վրայ: Նաւակը հնազանդած էր իւր վարդեաներուն եւ հեղ ու խոնարհ կերպով ժայռի լոյժ կեցած: Այս միջոցին անպաշտ շարժման եւ դիտելի ճարտիկ անպաշտ հասանք, որ կարծեւ զայրացած իւր որսին պրծելու, նորանք փրփրայից կ'աշխարհէր բարձրացնէր կատաղութեամբ եւ կը զլուրէր իւր խորտուբորտ յատակին

¹ Օտար բառերը կը գրեմ տեղական հնչման համեմատ:

կրայ: Միտքս ինկա բոնոստեղծին ասածն էրաթիթ
Համար:

Է՛ւ չի խոսեց Արարը, յորձանք տուեց ահադին
Օղակ օղակ օձի պէս յառաջ ոռոյց մուշկին:
(Հարաւաւիւնի) Կ. ՏԻՐՈՒՄԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Գ Ե Տ Յ Կ

Արծաթամանանը ու վրձիտ գետակ,
Սահիս անդադար կարկաշտով՝ շիտակ...
Պորթիմ՝ ու խորիմ՝, յեգեղը նստած լուռ,
Ուստի՞ զաս արդեօք, եւ կ'ընթաս դէպ ո՞ր:

“Ժայտերուն կու գամ՝ զոգէն ես՝ մըլծին,
Բալեմ՝ վրայէն ծաղկին ու մամոնին.
Երեսիս վերայ ճնմի անդադար
Երկնից կապուտակ զուարթագոյն նրկար:

“Եմ՝ զըւարթագին, տղայամիտ դեռ
Մըղէ զիս յառաջ, ո՞ր՝ զայն չեմ՝ գիտեր:
Հիս վախուտ ու ցից կոշողն ի քարէ
Նա է որ կարծեմ՝ զիս հեշտիւ վարէ:,,
Կոթէ: Թրգմ. Յ. Տ.

ՍՍՏԵՆԱՍՈՍԱԿԱՆ

Յ. Թ. Գալստեան, Առաջին միմունքը, 1885
— 1888: Կ. Պոլիս, 1889: 80 թովանդակը 163 էջ:

Հեղինակն այս գրութիւնը հրատարակած
ատեն՝ ուշադրաւ երկ՝ մը հրատարակելու դի-
տում՝ շունչի: Բայց եւ այնպէս այսպիսի գրու-
թեանց, որչափ զոյգի ալ ըլլան, ուշադրութիւն մը
ըլանալ պէտք չէ: Աստի եւ անոր եղած ունեւո-
րութիւնը, գրութեան մ'առաւելութիւնը ու
պակասութիւնը ի լոյս հանելն գէթ այն արդիւնքը
կ'ունենայ՝ որ յաջորդ գրութիւնը առաւել խա-
մով եւ մտադրութեամբ կը յօրինուին: “Առաջին
Միմունքը” թէ՛ մայրաքաղաքէ մը բոլորովին
աննշանակ գրութիւն մ'ըլլար, այս նկատմամբ միայն
իրը ուշադրութեան արժանի էր: Սակայն այս
Միմունքները նշանաւոր են նաեւ այնու՝ որ “Պոն-
տոսի տարւոր եւ Գարաւոր լուծիւնը” առաջին
անգամ՝ իրենք կ'ընդհատեն, որով ոչ միայն մա-
տենագրի մը լուկ այլ եւ պնտասկան հայ գաղթա-
կանութեան մատենագրութեան երակայրիքներէն
են:

Երեք գլխաւոր յատկութիւնք կը պահան-
ջուին ընդհանրապէս, որպէս զի գրութիւնը մը գրու-
թիւնը համակրանայ արժանի ըլլայ: Բնածին խանդ-
մը, կանոնաւոր տաղաչափութիւն կամ թէ տա-
ղաչափական տրուեալին կանոնայ պարտուպատ-

շած կիրարկութիւն եւ բնորոք ու վեճմ լեզու, ա-
տենք են այս երեք գլխաւոր յատկութիւնները:
Բանաստեղծի մ'ամենհարկաւորն է աւելը կամ
կենդանի պատկերացում՝ նիւթից. սակայն առի-
կայ բնածին ձիւրք մըն է: Կարծիքն է բնականապէս
զարգացընել այս ձիւրքը, բայց ճշմարիտ է միշտ
նաեւ այն առածը՝ թէ Բանաստեղծը կը ծնանի:
Բայց չէ այսպէս տաղաչափութիւնն ու լեզուն, զո-
րոնք նաեւ բանաստեղծ պիտի սորիք եւ ցոյցն օ-
րէնքները պիտի յարգէ, եթէ կ'ուզէ որ իւր գրու-
թիւնը տեսական յարգ ունենայ: Թէ Յ. Թ. Գա-
լստեան արդեամբք բանաստեղծական ձիւրք ունի,
կը վկայեն իւր “Առաջին Միմունքը”: Փաւ տա-
ղաչափ է, կանոնաւոր լեզու մը (յընդհանուր խո-
սելով) կը գործածէ, բայց տեղ տեղ ալ կը զայ-
թէ: Այս երկու մասերն ուրիշն կարտեւ քննու-
թեան մը, որպէս զի ցիրօցան գտնուած թերու-
թիւնք ի մի ամփոփուելով՝ հեղինակն ապագայ
գրութիւնը աւելի կատարելագոյն ըլլան:

Ա. Տաղաչափական արուեստն որչափ հար-
կաւոր է բանաստեղծի մը, նոյնչափ ալ գոհաւոր
կանոնաւոր, անբնականօրինակ, սահման եւ միմունք-
մայն կենդանի տաղըր ամեն տղայաց մէջ ցանցառ
են, բայց ի մեզ ցանցառագոյն: Յ. Թ. Գալստեանի
տաղերը յայտ՝ մասին մասին իրեն ուրիշակ առ-
նալի: Այն սակայն թերութիւնը, որոնք մերթ
ընդ մերթ կը նշմարուին ինչ ինչ տաղերու մէջ,
չեն կրնար բովանդակ գրութեան յարգը նուազե-
ցընել:

Հայերէն տաղաչափութեան մէջ յայտնի է
որ հատածափէրքը չըլտեալ բառ մը միայն կրնայ
կազմել: Յայտ՝ մասին բառ մտադիր եղած է հեղե-
նակը. ուստի եւ լոկ անուշադրութեան արդիւնք
պէտք է համարել, երբ քանի մը տեղ իւր, որ, մը,
առ եւ նմաններն իրեն չըլտեալ կը նշմարուին:
Բայց մանաւանդ բառի մը վերջը գրուած է չի կրնար
չըլտուի, վասն զի մարդը եւ ոչ թէ մարդը կը չըլ-
տենք: Եւ երբ այսպիսի բառի զգրէն ետքը ձայ-
նաւոր մը յաջորդէ, տաղաչափութեան մէջ աննե-
րելի վրիպակ մը պէտք է համարել, որուն կարգն է
նաեւ մը իրեն չըլտեալ գործածելու:

Ազգի լեզուի մէջ նախադասութեան մ'ան-
դամոց շարադասութիւնն ըստ բաւականի ազատ
է: Այս ազատութեան առհասարակ շարադակա-
ցոյն է բնականապէս տաղաչափութեան մէջ: Բայց
նաեւ հաս պէտք կայ գրուելութեան, որ բովանդակ
տաղը իւր ինչ կամ գէթ անբնական շղմանց կոյտ մը

1. Այսպիսի են հետեւեալ տաղերը:
Էջ 14, 32. Թէ զայլապէս հըպաթոս մի գողգողեն տերեւ եւ:
Էջ 21. 6. Եւ լուսնի առ վայր իւր:
Էջ 24. 2. Զի սա նման է ծաղկանց, զոր տեղեւորաւ:
Էջ 30. 17. Եւ որքանքն սեւ գիւնքին խորքի մէջ:
Էջ 37. 9. 32. Կանաչի տը գիւնքին խորքի:
Էջ 33. 9. 11. 2. Զոյգեմք իւր խորքին վերջ:
Էջ 33. 9. 10. 11. Եւ իւր մի մը որ խորքին տը:
3. Զոյգեմք իւր տը ցանցառ:

1. Էջ 71. 13. Գամ միւրեւ՝ ունայնութիւն:
Էջ 31. 16. Եւ իւր պըր՝ դաղապըն:
Էջ 40. 16. Ի զոր տեղեւ՝ կուրքին կուրքին: Եւ այլ:

2. Այսպիսի են հետեւեալ տաղերը:
Էջ 85. 16. 2. Զոյգեմք իւր՝ աղուր ու նոր:
Էջ 86. 16. 16. Այս կաղապը իւր իւր տը:
Էջ 31. 21. Եւ ցերեկ՝, Կ՛, Կ՛, Կ՛, Կ՛:
Էջ 31. 24. 8. Կաղապը իւր՝ իւր պառկած: